

Megszületnek a „harmadik Vörösmarty” rettenetes versei. 1846-ban Az emberek, 49 után az Emlékkönyvbe, az Előszó, A vén cigány. A világ összeomlott, a föld megőszült, az Isten elborzadt zordon műve felett és bánatában ősz lett és öreg. Az Előszó világtele után, ez után a teljes nihil után jöhet még valami? És az öreg költő — akinek fogytán van a napja, vére megsűrűdött, agyveleje kiapadt —, utolsó strófájában az ünnepről énekel, amely lesz még egyszer a világon. Mi ez az érthetetlen, esztelen „de mégse?” Az ész reménytelenséget parancsol, de a szív egy kétségbeesett, abszurd, roppant hitet suggerál. A nagy magyar romantikának talán legsajátosabb, legcsodálatosabb vonása ez. Minden veszve van, de azért mégis küzdeni kell. Ez a szent azértis, a magyar történelemnek talán legnagyobb ereje. Ez a vakmerő irrealitás, amely ezer éven át a legnagyobb realitásnak bizonyult, ez talál csodálatos kifejezést a nagy magyar romantikában, Kölcseynél is, Széchenyinnél is. És Vörösmarty, aki már 1846-ban meglátta, hogy „nincsen remény”, életének és hazájának romjain ezt a minden ok, valószínűség és észszerűség ellenére szóló prófeciát hirdeti: „Lesz még egyszer ünnep a világon”. Babits egy szent örült versének mondja A vén cigányt. Megvallom, az örültet nem tudom meglátni benne: a vers gondolatmenete, az emberi és költői exaltáció legmagasabb fokán bár, teljesen észszerű asszociációk kerekéin gördül — a szentből azonban lehetetlen meg nem érezni valamit, mikor a Credo quia absurdum-nak ez az olyan nagyon magyar, olyan nagyon romantikus és olyan nagyon vörösmartyas változata orgonál a lelkemben. Lehet-e nem éreznem benne a keresztényi kegyelem-hit régen eltemetett, de el nem halt idegének remegését? Szent Pál szavára gondolok, arról, aki „hitt reménységgel a remény ellenére (Róm. 4. 18.). A költő szomorú árnyékán át akaratlanul is a Délsziget kisgyermekét látom, amint „nehézültek tagjai... meghajlott térde, kezével A mennyet keresé, s szeme a kis csillag után járt”. Mintha a költő, aki valamikor látta, most a „minden dolgok végén”, egy apokaliptikus pillanatban újra föl villanni látná ezt a csillagot, az Istennek követét. És az Isten, akit utoljára a Délsziget gyermekére látott mosolyogni, mintha most, a végnél, a halálos felhők mögül, egy éppenhogycsak átderengő naplementi sugárban, még egyszer megmutatná neki ünnepi mosolyát.

I. KOR. 23.

A szeretetnek hálójába fogva
 vergődünk ketten, Isten fiai.
 Rabság ez, érzem — és ezért szeretnék,
 mint az oroszlán, felordítani;

nem megjuhászodva, de ragadozva
 szembefordulni egyszer már veled,
 szeretném, amit megtiltottam én is
 magamnak, fölfalni a szívedet...

A nagy kísértés visszatér örökké
 és küzdeni kell mindenkor vele:
 úgy kell harcolni foggal és körömmel,
 mint sajátmagam bőszen ellenfele,

hisz a szabadság nem tehet szabaddá
 és minden, ami van, miénk ugyan,
 de mi magunk megint a Krisztuséi
 vagyunk és ő az Istené, ki van.

Toldalaghy Pál.